

Műtárgyak a boncteremben, avagy egy művészettörténész visszaemlékezései

Németh István

Közel harminc évvel ezelőtt történt, hogy egykori kollégám, Zentai Loránd, a Szépművészeti Múzeum Grafikai osztályának munkatársa feltette nekem a kérdést: Volna kedved időnként írni egy-egy cikket a nemrégiben alapított Lege Artis Medicinae című orvostudományi lap képzőművészeti rovatába? Én szívesen tettem eleget a felkérésnek. Akkor persze még nem is sejtettem, hogy nem csupán alkalmi kalandozásokról lesz majd szó, hanem egy több évtizedes, s lényegében mind a mai napig tartó folyamatos szakmai kapcsolatról, némi túlzással tehát akár azt is mondhatnám, hogy életem és szakmai pályafutásom ettől kezdve szinte elválaszthatatlanul összefonódott a LAM-mal.

Mivel akkoriban, s még hosszú ideig a 17. századi holland festészet, illetve tágabb értelemben a németalföldi kultúra képezte a fő kutatási területemet, orvostörténeti vonatkozású cikkeim témáit is jó ideig elsősorban innen merítettem. A Lege Artis Medicinae számára írt első ismertetőm Hieronymus Bosch *A kőoperáció* címen ismert, jelenleg a madridi Prado gyűjteményében található művével foglalkozott (LAM 1991/7. szám), majd még ugyanabban az évben publikáltam egy-egy rövid tanulmányt Jacob Toorenvliet egy fiatal nőt vizsgáló orvost ábrázoló budapesti képeről (LAM 1991/13. szám), illetve Rembrandt talán kevésbé ismert, és csupán töredékes állapotban fennmaradt *Dr. Joan Deyman anatómiai leckéje* című művéről (LAM 1991/14. szám).

Mivel mindig idegenkedtem a száraz modorban megírt tudományos fejtegetésektől, igyekeztem lehetőség szerint olyan képzőművészeti alkotásokat találni, és elemezni, melyek nem csupán érdekesek, hanem szórakoztatóak is lehetnek egy orvostudományi szaklap olvasói számára. Különösen hálás témának bizonyult ilyen szempontból Hendrick Goltzius 1587-ben készített, négy lapból álló metszetsorozata, amely azt ábrázolta, hogy az orvos hogyan változik őrangyalból fokozatosan ördöggé a páciens szemében, amikor a kezelés végén busás honoráriumot kér az általa meggyógyított betegől (LAM 1992/1. szám).

A következő évek során a különböző szenvedélybetegségek, az alkoholizmus (LAM 1993/10. szám), a dohányzás (LAM 1994/4. szám), a túltápláltság vagy pontosabban a mértéktelen zabálás (LAM 1997/1. szám), illetve ezek gyakran kifejezetten komikus, szatirikus hangvételű ábrázolásai is terítékre kerültek. Orvostörténeti vonatkozású írásaim között szintén külön kategóriát képeztek

Hieronymus Bosch: A kőoperáció, 1490 körül. Prado, Madrid

azok a bibliai témájú tanulmányok, melyekben valamilyen ó- vagy éppen újszövetségi csodáról, csodálatos gyógyításról esik szó: *Elizeus próféta és a sunámi asszony* (LAM 1992/7. szám), *A vak meggyógyítása. Tóbiás történetének képzőművészeti ábrázolásai* (LAM 1996/7–8. szám), *Betegek a Bethesda tónál. Nyomorék koldusok ábrázolása a németalföldi művészetben* (LAM 1997/10. szám).

Több itt megjelent cikkem ugyancsak a tágabb értelemben vett keresztény ikonográfia tárgy körébe sorolható. *Szent Ágota, a mellrákosok védőszentje* (LAM 1996/3–4. szám), *Egy legendás orvos-festő: Szent Lukács* (LAM 2005/3. szám). Mindmáig emlékezetes maradt számomra *Az irgalmasság cselekedetei* (LAM 2006/8–9. szám) című tanulmányom, annál is inkább, mivel 2006-ban, a szerkesztőség zsűribizottsága ennek az írásnak köszönhetően ítélte nekem (az Orvoslás és társadalom kategóriában) az adott évre szóló, megtisztelő LAM-díjat. Őszintén szólva nem számítottam rá, de nagyon jólesett, s a magam részéről egyfajta életműdíjnak tekintettem, mivel szinte biztos voltam benne, hogy a szerkesztőség valószínűleg az összes addigi írásomat is figyelembe véve, illetve értékelve hozta meg ezt a döntését. Tény, hogy ekkorra már több mint félszáz publikációm jelent meg a lap képzőművészeti, illetve kulturális rovatában.

Időközben azonban – ahogy haladtak az évek – az is egyre nyilvánvalóbbá vált számomra, hogy ha továbbra is szeretnék még újabb és újabb szóba jöhető orvostörténeti vonatkozású képzőművészeti témákat találni, akkor vizsgálódásaimat nem korlátozhatom kizárólag a korai németalföldi, illetve 17. századi holland és flamand festészet körére. Így születtek meg aztán többek között olyan írásaim, mint például *Az angyalarcú halál, Elisabeth Siddal és a preraffaeliták* (LAM 1995/10. szám), *Egy szívbeteg festő mágikus realizmusa* (LAM 1997/7–8. szám), *A feltárulkozó test. Egon Schiele zavarba ejtő művészete* (LAM 1999/9. szám), *A tyúkszemkezeléstől a kólikáig, Orvostörténeti vonatkozású karikatúrák* (LAM 2002/2. szám), *Ember a maszk mögött. James Ensor művészete* (LAM 2003/2. szám), *Fájdalomba mártott ecset. Frida Kahlo élete és művészete* (LAM 2004/8–9. szám), vagy mondjuk a *Mestermű, vagy hamisítvány?* és *A Morelli-módszer* (LAM 2005/11. szám).

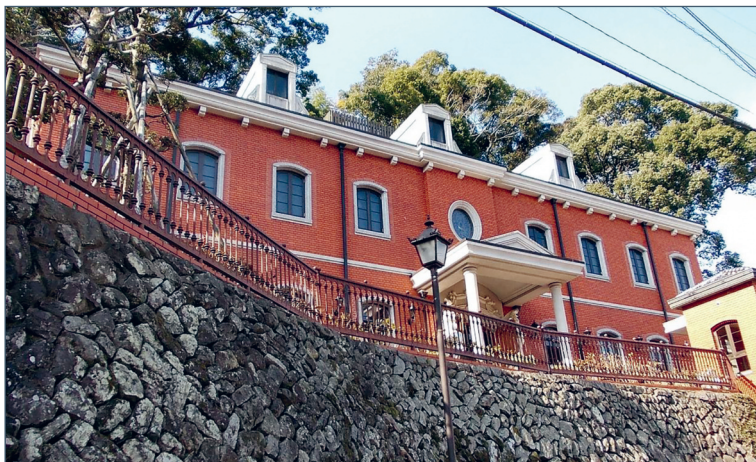
Nemritkán egy érdekes könyv megjelenése, vagy éppen egy aktuálisnak számító hazai vagy külföldi kiállítás adta az ötletet, illetve az ihletet egy-egy újabb írás elkészítéséhez. Ebbe a kategóriába tartoztak olyan ismertetéseim, illetve tanulmányaim, mint például a *Könyvekről: Dörnyei Sándor, Régi magyar orvosdoktori értekezések* (LAM 1999/5. szám), *Egy orvos, akire emlékezni fognak: Gustav Rau* (LAM 2001/2. szám), *Plinius, a polihisztor* (LAM 2002/9. szám), *Van Gogh patográfiája* (LAM 2004/6. szám), *Sloane doktor és a British múzeum* (LAM 2007/8–9. szám), vagy éppen a *Dokumentált agónia, Ferdinand Hodler képei* (LAM 2008/11. szám). Utóbbi a svájci szimbolizmus kiváló svájci képviselőjének műveiből a Szépművészeti Múzeumban rende-

Anthonis van Dyck: I. Károly angol király három gyermeke, 1635. Galleria Sabauda, Torino

zett tárlatra, pontosabban arra a maga nemében egyedülálló, s az említett budapesti kiállításon is egy egész termet betöltő borzongató képanyagra hívta fel a figyelmet, mely Hodler méhnyakrákban szenvedő szerelmének, Valentine Godé-Darelnak a betegségét, majd lassú agóniáját örökítette meg. Különösen érdekes elő- és utótörténete volt a LAM 2013/6. számában megjelent *Red Star Line: Betegek nem utazhattak* című cikkemnek, melyben elsősorban az antwerpeni székhelyű hajótársaság által alkalmazott szigorú egészségügyi rendszabályok ismertetésére igyekeztem koncentrálni. Sosem gondoltam volna ugyanis, hogy az adott témáról, illetve egy bizonyos Eugene van Mieghem nevű belga festőről nem sokkal korábban az *Artmagazin* című művészeti lapban közölt írásomnak köszönhetően, még ugyanebben az évben ott lehetek majd Antwerpenben a Red Star Line Múzeum ünnepélyes megnyitóján, illetve, hogy két évvel később, 2015-ben a Magyar Zsidó Múzeumban is látható lesz majd egy a Red Star Line egyes járatain az Újvilágba utazó zsidó emigránsok történetét bemutató időszak kiállítás, melynek megrendezésében nekem is részem lehetett.

Bár egyes múzeumi kollégáim már jóval korábban felvetették, hogy érdemes lenne ezekből a Lege Artis Medicinae kulturális rovatában megjelent cikkeimből esetleg egy tanulmánykötetet összeállítani, mindez jó ideig csak vágyálom

A Siebold Memorial Museum épülete Nagaszakiban

maradt. Egészen 2015-ig (valójában 2016-ig) kellett várni, míg az álomból végül mégis valóság lett, és a Károli Gáspár Református Egyetem (jelenlegi munkahelyem), és a L'Harmattan Kiadó gondozásában megjelent a *Műtárgyak a bonctermekben. Tanulmányok az orvoslás és a képzőművészet tárgyköréből* című kötet. A kissé talán hátszavaknak tűnő címválasztás korántsem ötletszerű, hanem egy korábban ugyancsak a LAM-ban publikált (LAM 2003/6. szám) és az említett tanulmánykötetben is helyet kapott rövid írásomat idézi, melyben többek között arról esik szó, hogy egy dr. Lenkei Béla nevű orvos – mint ahogy a korabeli bírósági aktákból egyértelműen kiderül – még 1897-ben több értékes műtárgyat is eltulajdonított az Országos Képtár – akkor még a Magyar Tudományos Akadémia épületében őrzött – gyűjteményéből, melyekre aztán a tettes vallomása alapján, az Üllői úti klinika egyik bonctermében bukkantak rá, egy fiókos szekrénykébe rejtve.

A LAM szerkesztőségének tagjaival hosszú időn keresztül rendszeresen találkoztam, egyesekkel, így mindenekelőtt Nagy Zsuzsával, a kulturális rovat vezetőjével – akivel több évtizeden keresztül együtt dolgoztam – igen közvetlen, szinte baráti kapcsolatot sikerült kialakítanom. Zsuzsa még az említett tanulmánykötet előmunkálataiban is aktívan részt vett, megjelenését azonban sajnos már nem érthette meg. Halálhíre teljesen váratlanul ért, s szinte sokkolóan hatott rám. Alig akartam elhinni, hogy a hír tényleg igaz lehet. Akkori érzéseimet egy személyes hangvételi, rövid nekrológ formájában próbáltam szavakba önteni (LAM 2016/1–2.

szám). Távozásával hatalmas űrt hagyott maga után, s úgy éreztem, hogy az én életemben is (talán végérvényesen) lezárult egy fontos korszak, és kérdéssé vált, hogy van-e még számomra értelme, illetve lehetősége ezek után a lappal való együttműködésnek.

Az élet azonban ment tovább, s ha jóval ritkábban is, mint a korábbiakban, azóta is minden évben megjelent egy-két írásom a LAM-ban. Isaac Israels egy portréja kapcsán például már 2016-ban írtam egy cikket Aletta Jacobsról, az első orvosi diplomát szerzett holland nőről (LAM 2016/7–8. szám). Egy évvel később újabb tanulmányom jelent meg ugyanitt egy Philipp Franz Balthasar von Siebold nevű, holland szolgálatban álló német orvosról, aki kora egyik legkiválóbb Japán-szakértőjének számított (LAM 2017/10–12. szám). 2018-ban az elsősorban portréiról ismert holland művésztől, Jan Vethről írtam egy ismertetőt, aki a *De Amsterdammer* című hetilapban publikált, és neves kortársairól készített litográfiáin több híres holland orvost is megörökített (LAM 2018/8–9. szám).

Legutóbb közölt *Bájós portrék, véres háborúk, pusztító járványok* című írásomat (LAM 2019/4–5. szám) – a Szépművészeti Múzeum egyik szenzációnak számító új szerzeménye kapcsán – az I. Károly angol király bájós lányáról, Stuart Mária Henrietta hercegnőről (s ifjú férjéről, a holland II. Orániai Vilmosról) Anthonis van Dyck és mások által festett portréknak szenteltem. Még ennek a cikknek is voltak bizonyos orvostörténeti vonatkozásai, ugyanis – mint kiderült – Mária Henrietta és férje (tíz év különbséggel) egyaránt az akkoriban különösen pusztító járvány, a fekete himlő áldozatai lettek. Amikor ez az írásom megjelent, még nemigen lehetett sejteni, hogy hamarosan mindannyiunknak szembe kell majd néznünk egy hasonló, az egész világot rettegésben tartó, s megszokott mindennapi életünket teljesen felforgató tömegpusztító járvánnyal, a koronavírusssal. Vajon milyen maradó nyomokat hagy majd ez a vírus az emberek emlékezetében, illetve hogyan jelenik meg ez a traumatikus élmény korunk irodalmában vagy éppen képzőművészetében? Ha szerencsésen megúszom, s nem válok én magam is előbbutóbb a koronavírus áldozatává, akkor idővel talán még erről a témáról is írok majd a *Lege Artis Medicinae* számára.

—
A szerző: művészettörténész,
a Károli Gáspár Református Egyetem docense.
E-mail: stvnemeth@yahoo.co.uk